

րեի որ այդ երեւակայող Հայրիկ, վերջի-վերջոյ համոզուած է, որ լոկ խօսքով փուլաւ չի եփուիր:

Գոչեցէք ուրեմն, կեցցէ՛ Հայոց Հայրիկ, բարեկամ երուսաղէմի. աղօթենք նորա կենաց համար որ մնայ այնպէս մինչև ցմահ, և այս իւր սուրբ ուխտն է. վկայ՝ Աւետիս Երկրի Հրախալն է:

Է՛, լսեցէք եղբարք, այս շնորհ միայն երթմանին չէ. կեցցէ՛ և աւելի ևս կեցցէ Տէր Յարութիւն Սրբազան, որ քաշելով քաշկռտելով բան բերաւ մինչև այստեղ. կեցցէ՛ ուրեմն նաեւ գործնական յառաջդիմութիւն և նախահաշիւ տնտեսութիւն:

Օ՛ն կանչեցէք դաւադ, թո՛ղ կառք պատրաստէ, հիմա կ'երթամ փաշայիս արտօնութիւն կ'առնեմ, և Սիօն առօք փառօք կը հրատարակուի:

Ատեան փակուած է. հայտէ Հայր Անդրէասին սենեակ, խմենք ուրախ լինինք և օրհնենք Հայրիկի կեանքը:

Հրահանգ. առանձին կարգաւ այս մասնակց կը թողում Հայր Մամբրէ, որ Սահակ եպիսկոպոսին և Հայր Ղեոնդին հետ խորհրդակցելով այս նամակի ընթերցումն փոքր ինչ հանդիսապէս լինի, հրաւիրելով Միաբանական դասէն մի քանի կարեւոր եղբայրներ: Եւ դուք պէտք է յայտարարէք կանխաւ թէ Հայրիկէն մի կարեւոր թուղթ կայ, պիտի կարդամ, և այլն: Բայց չի մոռնաք, Հայր Ղեոնդէն հինգ հարիւր բուրլին կանխապէս առնելով ձեր քով պատրաստ լինի, որ այն վերջի կէտին զրնէք Պատրիարքին ձեռք. այդ է միայն որ հաստատուած է նորա գործնական հաւատքը:

Վա՛յ Հայրիկի բախտին, որ թափեց աչքի լոյս և զրեց այս նամակը իւր այնչափ գրագմանց մէջ:

Եթէ տակաւին չյաջողի բան, ևւ դու գիտե՛ս, դժեղ և երեքին բարեկամներդ (*) պատասխանատու կը ճանաչեմ:

(*) Ստանկ Եղս. Խաղապեան, Ղեւոնդ Վեդ. Մամբրէն ևւ Անդրէաս Վեդ. Միլդոյեան:

ԻՐ. Խ.



ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՏԻ

ՈՒՂՂԵԱՒ, ԵՒ ԼՈՒՍԱՐԱՆԵԱՒ

Ներածութիւն

— «Սքանչելին» կորիւն հին հայ մատենագրութեան երկնքին վրայ ամէնէն մեծափայլ պայծառագոյն լուսաւորներէն մէկն է, և նոյն իսկ՝ կրնայ ըստիլ ինչ ինչ նկատումներով՝ ամէնէն նշանաւորը: Միանգամայն ամէնէն խորհրդաւորը՝ բացառութեամբ միշտ երբեքնացի:

Իր ծննդեան ազգութիւնը, իր կեանքը, իր աստիճանը, իր գրական արգասիքը իր ամբողջութեան մէջ, իր մահը և մահուան թուականը առեղծուածներու շարք մը կը ներկայացնեն, և լի են տարօրինակ հակառութիւններով:

Այն մի քանի հակիրճ տեղեկութիւնները, զորս ունինք իր վրայ, ամբողջը իր զրէնն են, բացի Փարպեցիին յիշած մէկ փոքր մանրադէպէն թէ ինչպէս կորիւն և Արձան իրենց ուսուցչին Մաշթոցի հետ միասին՝ իրենց աշակերտակից Ղեոնդի վրայ, ասոր քուն տաւնը, վրան սաստիկ լոյսի մը ճառագայթելը տեսան ցերեկ տեսն, նախազգարար նշան թէ նահատակուելով պիտի հանդիպէր իրեն վախճանը:

Վրացի ծնած ըլլալը ինքն կը յայտարարէ, և սակայն «բարբարոսական կողմանք» կը կոչէ Վրաստանը: Մաշթոցի աշակերտներուն կրտսերագոյնը կը դառնի ինքզինքը (անշուշտ կրտսերագոյն լոկ տարիքով փոքր չի նշանակեր անպատճառ, այլ աստիճանով, կարողութեամբ, տաղանդով փոքր ալ կ'իմացուի, համեմատութեամբ բուռած, ինչպէս «ես տրուպս», «ես նրատոս», «ես անտրմանս» ևայլն, խոնարհամիտ ասացումները), և սակայն այս կրտսերագոյնին կը տրուի հրաման հայրապետէն՝ միւս աշակերտակիցներուն համախոհութեամբ և քաջակերութեամբ՝ զրելու իրենց հոյակապ ուսուցչին կեանքը, թէ՛ Յովսէփ ինքը՝ «գլխաւոր աշակերտ» Մաշթոցի յա-

Ջորդը (յունագէտ և ասորագէտ առաջին թարգմանիչ) հրաժարելով այդ գործէն, և թէ՛ անցնելով միւս աշակերտներուն վրայէն—և ինչպիսի՜ աշակերտներ, Ղեւոնդ՝ իմաստուն, պերճախօս, յորդարուի՜ փարպեցիի վկայութեամբ, Յովհան՝ որ զրոյց գրեւէն անմիջապէս ետքը՝ Յովսէփի հետ գործակցեցաւ Մաշթոցի թարգմանելու Սուրբ Գիրքը (Կորին, էջ 19), Եղնիկ՝ տրամաբանօրէն և զիտնապէս զրոյց, սեղմ և անսեթեւեթ յունական ճշգրտութեամբ, բիրեզի պէս վճիտ ոճով, Մաշթոցի միւս օգնականները «բանխրուն և մտացի» յունագէտ Տիրայր և Մուշէ (Փարպեցի) Արձան և Թոթիկ՝ այս ալ «գլխաւոր աշակերտ» կոչուած (Կոր. էջ 44), և գերադասուեցաւ Կորին այս ամէնէն:

Իր անունը կրող երկասիրութիւնը՝ միայն յայտնի է, «Վարք Մաշթոցի» փոքր մատենիկը՝ քանի մը էջերէ միայն բաղկացած, մինչ առանց իր անունին յիշատակութեան շատ կարեւոր գրուածներ իր գրչէն ելած ըլլալուն զօրեղ ապացոյցներ կան՝ զաղափարներու արտայայտութեան, բառակազմութեան, ոճի համամանութեանէ զատելով, որոնց վրայ պէտք է աւելցնել սա գերակշիռ նկատողութիւնն ալ թէ Կորին հարկ է որ աստուածաբանական, հետաքրքրական մատենագրական ամենարարձր արժանիքի փայլուն ապացոյցներ տուած ըլլար՝ որպէս իր մեծանուն ուսուցչին կենսագրութիւնը գրելու պատիւը իրեն վիճակէր, և Կորին՝ իր այս գործին մէջ կարծես ամէն ջանք կը թափէ արդարացնելու համար իր վրայ գրուած այս համարումը:

Կորինի «Վարք Մաշթոցի»ն տպագրողները կարծիք կը յայտնեն թէ «եւ այլ շարագրածք իցեն քաջի մատենագրիս զոր հնութիւն ժամանակաց 'ի միգապատ ամպս մթութեան ծածկեալ պահէ»։ սակայն առաջին անգամ Նորայր եղաւ բացայայտ մատնանշող թէ անձխտելիօրէն Կորինի գրչին արգասիքն է Ազաթանգեղոս, Բիւզանդ, Եւթաղ, Մակարայեցոց զիրքը, և ուրիշ մանր գրուածներ, թէպէտ առանց խորունկ քննութեան թէ ասոնք ժամանակի ո՛ր կարգով իրարու յաջորդած են, և ո՛րը որմէ կախում ունի:

Դարձեալ՝ դարմանք է որ մինչդեռ Կորին Ս. Գրքի թարգմանութեան մասնակցողները ամէնքն ալ կը նշանակէ յանունէ Սահակ, Մաշթոց, Եղնիկ, Յովհան, Յովսէփ, բնաւ չի յիշեր ի՛ր ալ մաս մը ունեցած ըլլալը այդ գործին մէջ, թէ և համատարար փոքր (ինչպէս Պօղոսի թուրքերուն Եւթաղի գլխակարգութիւնները, Մակարայեցոց զիրքը): Այս լուծեան պատճառը դժուար է հասկընալ, թէպէտ դիւրին է ըմբռնել թէ ինչո՞ւ չի յայտնել իր աւագ երկասիրութիւնը (magnum opus) եղող «Լնդարձակ վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի»(*), որ Ազաթանգեղի մաս կը կազմէ, քանի որ բարեպաշտական կեղծիք մը կար պահպանելու թէ Ս. Գրիգոր է հեղինակը ասոր, ինչպէս վերնագիրը կը հաստատէ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի առն Աստուծոյ», որ հարկ է ենթադրել թէ ի սկզբան յունարէն գրուած ու յետոյ հայերէնի թարգմանուած լինի, ինչպէս Սահակի «Մահմանագրութիւն կարգաց ուխտի և որոշման վանաց»ի յիշատակարանը կ'ըսէ «ընկալեալ ի քաջ նահատակէն ի Տեառնէն Գրիգորէ թարգմանեցաւ միայն Յունէ ի Հայ» (թէպէտ ո՛չ Ս. Գրիգոր է հեղինակ և ոչ ալ թարգմանութիւն). մինչդեռ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի»ի համար այդպիսի յայտարարութիւն չկայ թարգմանածոյ ըլլալուն, և ոչ ալ ամենափոքր նշան կամ հետք կը նշմարուի թարգմանութեան, ինչպէս կը տեսնուի Բիւզանդի մէջ: Բայց ինքնագիր թէ թարգմանութիւն(**) չի կրնալ տարակուսուիլ թէ «Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի» Կորինի գրչէն ելած է, այնքան նշանակիչ նմանութիւն կայ ոճի, դարձուածներու, բառերու և բառակազմութեանց մէջ. օրինակները յետոյ կուտանք, և ամբողջը նշանակուած է մեր տպած բրնագրին ծանօթութեանց մէջ:

Նոյնպէս լուռ կը մնայ Կորին իր միւս գործերուն (թարգմանութեանց) վրայ: Եւ

(*) Միսգիրք (Μεσοβιβλον) Գրիգորիս, ինչպէս կ'առնուէ գայն Յով. Երզնկացի **ՀԱՌԵՆՈՒԹԻՒՆ** մը մէջ, որ ձեռագիր էր և բովա կար, բայց այրեցաւ աւագ:

(**) Կարճ յիշատակարանը. «Կատարեցաւ Վարդապետութիւն Սրբոյն Գրիգորի որ շնորհեցաւ նմա յԱստուծոյ լուսաւորել զսիրտս խաւարեալ Հայաստան աշխարհիս», թարգմանութեան խօսք չ'ընդգրկուի:

իրմէ ետքը եկող մատենագիրներն ալ կը լռեն, կամ անդիտակ են Կորիւնի այս գործերուն նկատմամբ, ու միայն «Վարք Մաշթոցի»ն կը ճանչնան իրր երկասիրութիւն Կորիւնի: Բայց իր անունով ծանօթ այդ փոքրածաւալ գրքոյկը, իսկոյն կը հանդիսանայ գերատիպ օրինակ՝ կաղապար հռետորական մատենագրական արուեստի, և անպայման հիացման առարկայ, ու ամենաբարձր հեղինակութիւն կը վայելէ բոլոր յաջորդ մատենագիրներու վրայ, որոնք ամբողջ պարբերութիւններ, հատուածներ, խօսքի դարձուածներ, բազմաթիւ բառեր կը քաղեն անկէ, պատշաճեցնելով իրենց նիւթին երբեմն ի դէպ, աւելի յաճախ ո՛չ ի դէպ, ա՛յնքան հմայուած մագնիսացած, բեկեռուած կ'երեւին Կորիւնի ճոռոմ լեզուին պերճութենէն, կարծես անյոյս ըլլալով թէ կարենան թո՛ղ հաւասարիլ, այլ նոյն իսկ մօտ գալ անոր: Թէ Կորիւն չէ բանաքաղը, կամ ինքզինքը կրկնողը, այդ պիտի տեսնենք յետոյ: Սակայն Կորիւնի այս այնքան ընդօրինակուած գիրքը, որ ամենուն ձեռքը պիտի ըլլար իրր դասական ընտրելագոյն երկ մը, ամենուն ընտելական, հազիւ մէկ-երկու սերունդ կ'անցնին վրայէն և ահա կը դառնայ դժուարիմաց. Ղազար Փարպեցի բազում անգամ կարգալով կը տեղեկանայ. իսկ միւս ընդօրինակողները ինչպէս Ագաթանգեղոսի խմբագրողը, փոքր-Կորիւնի գրողը, Խորենացիին պարզելով, յանգնութիւնները մեղմելով, ալլափոխելով կ'ընդօրինակեն, երբեմն չհասկնալով իմաստը կը թիւրեն իրենց փաղածը, կամ իրենց չհասկցած մասը դուրս կը ձգեն ընդօրինակուած հատուածէն:

Եթէ ժամանակով իրեն մօտ ապրող մատենագիրներու համար այսպէս դժուարութիւններ կը ներկայացնէր «Վարք Մաշթոցի»ն, հասկնալի է որ նորագոյն ժամանակներու բանասէրներ տեսնէին անոր մէջ «անիմանալի խրթնութիւններ» (Հ. Սարգիսեան). էմին «յուսահատեալ ի բազմախուռն դժուարութեանց բնագրին», «մըթութիւններ, խանգարումներ» (Փարպեցի, Նորայր): «համառօտախօսութիւնն բերէ ըզմթութիւն» (Հայկ. Բաւարանի տպագրողը—սղում ըսել կ'ուզեն կ'երեւի, որովհետեւ անպատշաճ է համառօտախօս կոչել հեղինակ մը, որ 954 բառերով կը նախաբանէ

թէ «իցէ՞ համարձակութիւն գրով նշանակել զգարս արանցն կատարելոց»): Հայր Ս. Կողեան կ'ըսէ. «Կորիւն ամէն մէկ գաղափար դժուարագոյն լեզուաւ կը զգեստաւորէ, յետին աստիճանի խրթնաբան է. . . մարդ զիւրաւ կը մոլորի» (Մկր. Բ. Գրքին թրգմնթնը. էջ 23): Նորայր արդարեւ իր համեմատութիւններով «Վարք Մաշթոցի»ի, և Կորիւնի միւս թարգմանածոյ գրուածներուն մէջ, մէկ քանի ուղղումներ ըրած է, թէպէտ շատ բառերու և նախադասութեանց համար ալ անպէտ և անտեղի ուղղումներ առաջարկած է, և կարեոր տեղեր «առանց իրիք երկբայութեան խանգարելու» յայտարարել աճապարած է, որ չկայ բնաւ խանգարում. մի քանի խրթին բառեր ալ, ինչպէս «աշխարհածնիւն», «ողջապատում», «կայնականք», «ողջութիւն եղելոց», «երկպատական», եւայլն, անյոյժ թողած է, աւելցնելով թէ «զոմանս յաջողած եմ դարձնել ի բնիկ կերպարանս այնպէս ինչպէս ելած են ի գրչէ Կորեան 1450 տարի յառաջ, այլք կը մնան անլուծանելի, և չգիտեմ թէ զո՞վ մեղադրեմ, զԿորիւն թէ զիւր տխմար գրագիրս»—աւելորդ մեղադրանք քանի որ Նորայրի ակնարկած այդ հատուածները ո՛չ խանգարուած են և ո՛չ ալ անլուծանելի են: Խնամոտ, և խորամուլ քննութիւն մը, Կորիւնի մըտքին ոլորքին, մանուածոյ ոճին ըմբռնումը, ընտելութիւն իր լեզուին, որ մերթ սեղմ և սղուծներով հոծ, և մերթ ճոռոմ և յունաբան, անակնկալ անսովոր բարդութիւններով խտացած է, ինչպէս նաեւ անխոնջ բաղդատութիւն իր միւս գրուածներուն ու իր ժամանակցաց գրուածներուն (Սահակ, Մաշթոց, Մանգակունիի ընծայուած ճառք, Եզնիկ, Ոսկերեւանի թրգմ.) յայտ պիտի բերէր բնագրին ուղիղ ըլլալը, և անոր իմաստը պայծառ լուսաբանէր: Յետոյ օրինակները մէջ պիտի բերենք:

Ուրիշ առեղծուած է Կորիւնի կեանքը: Իր ուսուցչին Մաշթոցի հետ ու իր աշակերտակիցներուն հետ իր կապը շատ սերտ է. Մաշթոցին սքանչացող և սիրելի աշակերտը ըլլալէ յայտնի է իր բարձր զըրուատականին լեզուէն, անոր անձին (զոր իր հայրը կ'անուանէ) ըրած ակնարկութեանէն. «Ոչ սուտապատումն ճարտարախօս եղ-

եալ առ ի բանից մերոց զնորին խնոյ կարգեցաք, այլ որոց մեր իսկ ականատես եղեալ կերպարանացն և առնթրեակաց հոգեւորական զործոց և լսող շնորհապատեմօրդապետութեանն», և ինքնէ պատմողը թէ ինչպէս Ղեւոնդի հետ երթալով «ի կողմանս Յունաց» կը մօտենային կը միանային Եգնիկին Կ. Պոլիս «իւր բնտանեղոյն սննդակից»։ և սակայն յանկարծ կը խզուին այս սերտ կապերը, իր աշակերտակիցներուն հետ որոնց մէջէն իր հետքը կը հորանցնէր. վասն զի «Վարք Մաշթոցի» գրեւէն (444) հաշիւ 1-2 տարի յետոյ դումարուած Շահապիվանի ժողովին ներկայ չէ, մինչ Եգնիկ հաւանորէն մասնակցած էր անոր, և Յովհան՝ հաստատապէս։ Բացակայ է Կորիւն նաև այն մեծ և նշանաւոր ժողովէն, որ 449ին դումարուեցաւ Միհրանեսին հրովարտակին պատասխանողիւր պատրաստելու, ուր ներկայ էր Եգնիկ, նախագահութեամբ Յովսէփ Կաթողիկոսի՝ այն աշակերտակցին որ իրեն հրաման երած էր զբեկ «Վարք Մաշթոցի» (թէ այս նոյն Յովսէփն է յայտնի է Փարպեցիի աւանդածէն «Զորոյ (Մաշթոցի) ըզ հետ յաջորդեաց զաթոս հայրապետութեան աշխարհիս Հայոց հրամանաւ երանելոյն Մաշթոցի Սուրբն Յովսէփ»), որ Կորիւնի խօսքով Մաշթոցի մահէն ետքը ժողովեալ զբխաւոր աշակերտներէն էր, և Յովհանի հետ, «զերակացու՝ տեղապահ յայտ արարեալ հարցն կատարելոց», այսինքն Սահակայ և Մաշթոցի։ Կորիւն ոչ միայն այս ժողովին մէջ ալ չ'երևիր, այլ այդ թուականէն ետքն ալ հետքը չ'իտեսնուիր, զի այդ ժողովէն 2 տարի յետոյ Հայաստանի վրայ պայթող աշխարհաւեր, համակործան փոթորիկին միջոցին երբ հայ նախարարութիւնը երկու բնոյցիմամարտ կուսակցութեանց ճեղքուած բաժնուած սլեքերով Հայ եկեղեցին ու ազգը՝ դոյութեան, խզնի ազատութեան գերագոյն կուրք կը մղէին մոլեղին Զրադաշտականութեան գէմ, բնաւ յիշատակութիւն չ'կայ Կորիւնի ներկայութեան, զործունէութեան, աջակցութեան՝ իր աշակերտակիցներուն Յովսէփի, Ղեւոնդի, Եգնիկի կողքին։ Վանական դարձած էր, քաշուած «աշխարհակեաց կեանքէ» կամ Հայաստանէն թէ վախճանած։ Հաւանորէն այս վերջինն է ստոյգը. որովհետեւ,

եթէ զեռ կ'ապրէր, Հայ եկեղեցւոյ և Վարդանանց հերոսական դիմակալութեան օրերուն, պիտի սպասէինք որ իրեն պէս եկեղեցւոյ եռանդուն և ջերմ հետեւող մը պիտի ջնջէր Հայ եկեղեցւոյ բուռն և յայտնի թշնամի հրապարակ եկած Միւնական Վասակի վրայ իր զրած տարապայման բարձր գրուատականը կամ գէթ մեծապէս պիտի թեթեւցնէր, մեղմէր զայն եթէ ոչ ջնջէր բոլորովին։

Այսպէս ոչ իր ծագումը, ոչ իր կեանքին վրայ գիտցուածը, ոչ մահը, ոչ իր բովանդակ գրական զործունէութիւնը, ոչ իր անունը կրող մատենիկին գրութեան թուականը, ոչ ասոր՝ ուրիշ մատենագիրներու աղբիւր ծառայելը պարտապատշաճ կերպով լուսարանուած է։

Ընդհակառակն, Կորիւն՝ բանաքաղ Ազաթանգեղոսէ, բանաքաղ Բիւզանդէ՝ ամբաստանուած է շատերէ յանիբաւի։ Հայ մատենագիրներու վրայ իր մեծագոր ազդեցութիւնը անտեսուած է, և թէպէտ Կորիւնի այս մատենիկին մեծ արժէքը ճանչցուած է, և Նորայրէն սկսած՝ նշմարուած է թէ մեր ոսկեդարեան մատենագրութեան մէջ զեռ շատ կարեւոր գրուածներ իր զբեւեռն ելած պէտք է լինին, սակայն դարձեալ Կորիւնի կատարեալ արդարութիւն չէ հատուցուած, և չէ տրուած իրեն այն բարձրագոյն գիրքը մեր Ոսկեդարի գրականութեան մէջ որ իրեն անկ է ամէն նրկամամբ։ Փարպեցի արդարեւ կը կոչէ ան «սքանչելի», «ցանկալի աշխարհ», «հոգեւոր աշխարհ» որ ճամարտապէս զրեց իր ուսուցչին կեանքը (պատմեաց ստուգիւ), բայց ակներե է թէ լոկ այս մատենիկը կը ճանչնայ իբր անոր զործը և կ'անգիտանայ Ազաթանգեղոսի կեղծիքը, զի կը յիշէ Ազաթանգեղոսը «այրն Երանելի Ազաթանգեղոս», և անոր գիրքը իբր զործ Տրդատի աշոգ քարտուղարին։ Իսկ Խորենացի՝ այնքան տարբեր փարպեցիի ազնիւ նկարագրէն՝ ըստ իր բարի սովորութեան, անբարեմտութիւնը ունի քաղելու Կորիւնէն, բայց խորշելով իր աղբիւրին անունը տալէ, այլ բնդհակառակն ինքզինքը աղբիւր կը ներկայացնէ ըսելով «Որպէս լուսայ ի հաւատարիմ արանց», և իր ուրիշ մէկ զործին մէջ «Զոր գրեալ է ի կատարեալ պատմութեան նոցա

(Մասնակալ և Մաշթոցի») . մինչդեռ ուղղակի կորուսնի «Կարք Մաշթոցի»ին մէջ կը պտնուի իր ըսածը :

Արդարութիւնը կը պահանջէ խոստովանել որ աւելի արդար և յստակատես եղած են հայագէտ օտարագիր քննարաններ , ինչպէս Գուշմիդ , Ֆէթթըր և Գէլցըր : Առաջինը՝ անպայման կորուսնի առաջնութեան և միւս գրողներուն աղբիւր ըլլալուն վրայ պնդելով , որուն համաժողով գտնուած է երկրորդը . իսկ վերջինը հետեւեալ արդար դատումը ընկելով . «Կորուսնի վատահելի վկայութիւնը . . . Կորուսնի գրեց իր ուսուցչին կենսագրութիւնը , որ Հայ մատենադրութեան սկզբնաւորութեան ժամանակակից և վաւերական միակ տեղեկագրութիւնն է» : Համեմատեցէք ասոր հետ Հայկ . Բառարանի մէջ կորուսնի վրայ արձակուած վրձիւրը . «Խորհրդով իմն պատուատեսալ է կորուսնի այլ և այլ հատուածս յԱզաթան-գեղոսէ և ի Բիւզանդայ» , եւ այլն , դատում մըն է որ շատ համախոհներ ունեցած է մեր մէջ , և որ զուրկ է որեւէ հիմքի :

Ի բաց առեալ Փարպեցին , բոլոր յաջորդող մատենագիրներ՝ գիտութեամբ թէ անգիտութեամբ , յաճախ խեղաթիւրած են կորուսնի բառերը , նախադասութիւնները՝ հատուածներ բռնաքաղած ատեն : Ոչ նըւազ զժախտութիւն կրած է կորուսնի բնագիւղը նոր բանասէրներու ձեռքէն , որոնք հին սխալները քիչ անգամ ուղղելով՝ նորեր աւելցուցած են , և հարազատ կորուսնեան բառերու նախադասութեանց վրայ ուղղումներու ձեռնարկելով , նոր խանգարումներու և վրիպումներու դուռ բացած են , այնպէս որ կորուսնի շատ գովուած և քիչ խնամով ուսումնասիրուած մատենիկը՝ վրայէն իբր 15 դարեր անցնելէ յետոյ , տակաւին չէ վիճակած՝ իր սկզբնական ուղիղ հարազատ ձեւին , կերպարանքին մէջ և մթին թուող տեղերը լուսարանուած՝ քննական տապալարութեան մը , որ վայել էր այնքան բացառիկ կշիռ և կարեւորութիւն ունեցող երկասիրութեան մը (*) :

Մանչեսթր

ԳՄԱՆԵԼԻ ՅԸՆՏՐԴԼԵԱՆ

(*) Այս խոհանրի փորք ի շատէ մօտեմալ նկատող տպագրութիւն մը լոյս տեսած ըլլալ կը կարծէ այս տողերուն գրողը :

ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՍՈՒԿԱՆ

Բառայաշունչ Գեորգիւսեան . Փրօժ . Կ .
6 . Պէտլօփիւսեան . Տպ . Պօսթն , 1926 . 8°
Էջ 135+5 . Գին 1.50 Տօլար :

Բովանդակութիւն . Փրօժ . Պէտլօփիւսեանի այս հատորը , 135 էջերու մէջ կը պարունակէ 68 Գեորգիւսեաներ . 51 ինքնագիր , 16 թարգմանութիւններ կամ Ղմաճոյքի թիւներ , ինչպէս նաեւ վաղամեռիկ բանաստեղծ Գարեգին Պէտլօփիւսեանի «Սրինգ» և Ռ . Որբերեանէ գրուած կենսագրական նօթեր մը Սրինգի Հեղինակին վրայ :

Նպատակ . Փրօժ . Պէտլօփիւսեանի իր բերթուածներու այս հատորը կը ձօնէ երրորդայն Գ . Պէտլօփիւսեանի յիշատակին , ուր կը հետապնդէ «Բառայաշունչ ձմարտութիւններ» , «Խախտուիչ պատգամներ» և «Հօգիի յոյզներ» արտայայտելու չընտանկ :

Իր այս բերթուածներու մեծ մասը բարոյաշունչ բերթուածներ ըլլալէ աւելի կրօնական երգեր են , որոնց կը խառնուին քիչ թուով ազգային վերջին զժախտութիւններէն դուրս գնուող երկերգութիւններ , և ազգասիրական զգացումներու սովորական արտայայտութիւններ :

Հատորը կը բացուի «Այսօր» տիտղոսը ունեցող բերթուածով մը , որ ազօթ մըն է , և միացածներու կարեւոր մէկ մասը կրօնական բարեպաշտիկ խանդավառութեամբ գրուած սովորական երգեր են , նիթ ունենալով Աստուծոյ գոյութիւն , Անմահութիւն , Յիսուսի առաքելութիւն , Հօգիին գերազանցութիւնը ամէն բանէ վեր , Արդարութիւն , Հճմարտութիւն , Սէր , Զոհողութեան ոգին , Համակրօնութիւնը և այլն , և այս ամէնը կրօնական գետնի վրայ : Թարգմանութիւններն ու նմանողութիւններն ալ , որ կ'երևան այդ հատորին մէջ , նոյն նիթերը կը շօշափեն աւելի կամ պակաս :

Գրական արժէք . Փրօժ . Պէտլօփիւսեան աւելի գրաւուած հոգեկան և աստուածային բարձրագոյն իրականութիւններէ ու ճշմարտութիւններէ և բարոյական կեանքի բարձրագոյն արժէքէն , կարծես փոքր չէ ունեցած իր բերթուածներուն տալու գրական արժէք մը : Գրեթէ բոլոր բերթուածներն ալ հասարակ տեղիքներ են բաւական խնամուած աշխարհարարով մը և տաղաչափական հեշտին արուեստով մը արտայայտուած , որոնց մէջ կը պակասի կենդանի շունչը : «Բառայաշունչ բերթուածներ»ը իմ վրայ այն տպաւորութիւնը ըրաւ , ինչ որ պիտի ընէր բարոյական ու կրօնական չոր ու ցամաք ըսկըզրանքներու տաղաչափութիւն մը :

Մեր այս դատաստանը պէտք չէ վերագրուի արդի հոգիներու սկիստիկ մտայնութեան , որ համ չ'առներ բարոյական ու հոգեկան գրուածներէ : Ասիկա իրողութիւն մըն է անտարակոյս , և այդ իրողութեան առջեւ կը խորհիմ որ գիրը մը երբ բերթ-